

I 1943 satte Reichskommissar Josef Terboven foten ned for norsk politi. Tyskerne var under sterkt press på den internasjonale krigsarena, og i Norge hadde den aktive motstandsbevegelsen blitt et alvorlig hodebry. Terboven var overbevist om at norsk politi var bygd opp etter militært mønster med militær slagkraft – på samme måte som det tyske – og opplevde derfor politistyrken som en spesiell trussel.

Omtrent 40 prosent av tjenestemennene og 60 prosent av embetsmennene i politiet var inntatt av NS i løpet av krigen. De øvrige drev enten aktiv motstand eller forholdt seg passivt motvillige til den tyske overmakten – de var øyne og ører som verken så eller hørte. Innen 1943 hadde en del aktivt engasjerte motstandsfolk i politiet allerede blitt arrestert, og med Terbovens *Aksjon Polarkrets* i august dette året, foranlediget av drapet på politifullmektig Gunnar Eilifsen, ble ytterligere 470 norske politifolk innkalt – uten saklig grunn. Av disse ble 271 deportert til den tyske konsentrasjonsleiren Stutthof i Polen.

K.Z.-Stutthof rangerer som en av tyskernes verste konsentrasjonsleire. Beretningen i boka setter ord på et forholdsvis ukjent kapittel i norsk politis historie; rettsløse lovvoktere i krigens inferno.

Finn Dahlin var politimester i Sogn i 1943. Han sendt til Polen sammen med den norske kontingenten og skrev ned opplevelsene fra den turbulente tida i tysk fangenskap. De ti dagbøkene hans ble brakt uskadede hjem til Norge, og danner grunnlaget for *De trodde på en ny dag* – en bearbeidelse av det opprinnelige materialet foretatt av sønnen, politiinspektør **Erik Dahlin**.

Boka er redigert av **Jørn-Kr. Jørgensen** og inneholder kommenterende bidrag av ham, så vel som av **Per Ole Johansen**, politihistoriker og professor i kriminologi ved Universitetet i Oslo – sistnevnte med utgangspunkt i politiets situasjon og virke under 2. verdenskrig.

Forord ved politidirektør **Ingelin Killengreen**.

Boka er utgitt i samarbeid med Norsk Politihistorisk Selskap.

ISBN 82-476-0209-1



9 788247 602096

ERIK DAHLIN
Jørn-Kr. Jørgensen
og Per Ole Johansen

De trodde på EN NY DAG

ERIK DAHLIN **De trodde på**
Jørn-Kr. Jørgensen **EN NY DAG**
og Per Ole Johansen

om politi, krig, fangenskap og betrielse

GENESIS

Erik Dahlin
Jørn-Kr. Jørgensen og Per Ole Johansen

De trodde på EN NY DAG

Norsk politi i krig,
fangenskap og befrielse
1943 – 1945

© Genesis forlag, Oslo 2001

Omslagsillustrasjon: Ingun Klakegg Dahlin

Sats og omslagsdesign: Jørn Støylen / Fabula kreativ

Satt med: Adobe Garamond 11/14 pt

Trykk og innbinding: AIT Otta AS, 2001

ISBN: 82-476-0209-1

Innhold

Forord av politidirektør Ingelin Killengreen	7
Forord av Jørn-Kr. Jørgensen	9
Jørn-Kr. Jørgensen: «Arbeit macht frei»	11
Erik Dahlin: En fanges dagboknotater	27
Noter	312
Per Ole Johansen: En profesjon i strid med seg selv . . .	317
Norsk Politihistorisk Selskap	336

En profesjon i strid med seg selv

Politiet under krigen

Politiets situasjon og virke under annen verdenskrig er et av okkupasjonshistoriens vanskeligste kapitler, og slik vil det forbli så lenge vi betrakter politiet som en enhetlig og samstemt etat. Politiet har en lang tradisjon for å leve i strid med seg selv på grunn av motstridende oppgaver og forventninger, og intern uenighet om hvordan disse bør prioriteres og takles. Som i fred; så også i krig.

Brev til Welhaven

I november 1945 mottok politimester Kristian Welhaven, som hadde sittet internert under det meste av krigen, en rekke sinte brev fra Oslo og Akers Politiforening om kolleger med NS-bakgrunn:

«Det er et faktum at det norske folk som helhet har gitt klare uttrykk for mistillit og forakt overfor mennesker som under krigen meldte seg inn i N.S. eller på annen måte viste unasjonalt holdning – videre er det et faktum at politifolk i et demokratisk samfunn må nyte folks tillit og respekt om de skal greie å få utført sitt arbeide på en tilfredsstillende måte.»

Foreningen forlangte en umiddelbar stans i ansettelse av politi som hadde vært i NS under krigen, og at «alle de politifolk som tilhører ovennevnte kategori og nå tjenestegjør i korpset» måtte bli fjernet.

Personer som meldte seg ut av NS igjen under krigen, hadde fått en sjanse til å fortsette i politiet. Det samme gjaldt politifolk som hadde vært passive medlemmer og hjulpet Hjemmefronten med en og annen praktisk tjeneste.

Politimester Welhaven gikk inn for å vurdere hvert enkelt tilfelle, på grunn av mannskapsmangel sannsynligvis, og fikk en diskusjon deretter. Men da politiinspektør Lars L'Abbé Lund, som satt i den illegale politiledelsen i Oslo, skrev «Politiet over

og under jorden» i det store bokverket som kom ut i 1948, var han likevel ganske plaget av at så mange kolleger hadde vært innom NS i løpet av krigen; cirka 40 prosent av tjenestemennene og 60 prosent av embetsmennene.

«Man må åpent bekjenne at politiminister Jonas Lie vant en seier uten kamp da han gikk inn for nazifiseringen ... De relativt få embetsmenn av høyere og lavere grad og de standhaftige tjenestemenn som ikke hadde meldt seg inn, forsvant totalt i bildet.»

De ubesvarte spørsmål

NS-saken var fremme i den offentlige debatt etter krigen og i rettsaker mot politifolk som ble tiltalt for landssvik. En rekke andre sider ved politiets stilling under krigen ble derimot ikke tatt opp i det hele tatt, med den følge at det fortsatt hviler noe uavklart over denne delen av okkupasjonshistorien.

Det er skrevet en rekke interessante artikler og bøker om politiet under krigen, blant annet av Ragnar Ulstein og Nils Johan Ringdal, som jeg har hatt stor nytte av i forbindelse med denne artikkelen. Jeg har studert en del av de samme kildene selv, men synes likevel at det blir stadig vanskeligere å komme til noen egentlig klarhet om politiets stilling i disse kritiske årene. Det kan tenkes flere grunner:

Det forførende i forestillingen om politiet som en autoritær og overstyrt etat, hvor «alle» reagerte som én mann, i predestinert samsvar med tradisjoner og etatskultur, kan være en grunn. Forskerens overordnede forestillinger om politiet vil alltid påvirke de spørsmålene som tas opp og de data som velges ut for nærmere analyse.

Kildenes beskaffenhet er en annen grunn. Store departementsarkiv som utvilsomt inneholder mye ukjent om politifolk som samarbeidet med tyskerne, venter på å bli systematisert og åpnet. Lokale politiarkiver med materiale om hvordan den praktiske politihverdagen ble taklet på grunnplanet, fra invasjon til frigjøring, venter også på sin forsker.

De fleste episoder fra politiets motstandskamp ble aldri omtalt i samtidige, skriftlige beretninger, forståelig nok når man tenker sikkerhet. Hva skulle man skrive forresten, når den patriotiske handlingen besto i at man forholdt seg passiv, og verken «så» eller «hørte»?

I mange tilfelle er det umulig å si noe sikkert om hva den enkelte politimann var med på og hvorfor han handlet som han gjorde, og hva disse handlingene hadde av konsekvenser. Mer enn noe annen gruppe er det denne som gjør analysen så vanskelig.

Opprustning og nye politiprofiler

Høsten 1940 ble Justisdepartementet delt i et justisdepartement og et nytt politidepartement, med statsadvokat Sverre Riisnæs som justisminister og den tidligere UP-sjefen Jonas Lie som politiminister. De satt begge i den nye «regjeringen» til Quisling. Politidepartementet kom senere til å bestå av to avdelinger, en for ordenspolitiet og en for sikkerhetspolitiet. Politiet ble rustet opp fra cirka 3000 ansatte da krigen begynte, til 5 550 våren 1945, i full forståelse med tyskerne, men med nordmenn som ansvarlige for det praktiske. Spesialisering var et annet svar på «den nye tidens» krav, som Grensepolitiet og det ny-gamle Statspolitiet, som startet opp vinteren 1941 med en kjerne av statspolitiveteraner fra 1930-tallet.

Flertallet i politiet hadde mest å gjøre med tradisjonelle politioppgaver, ispedd en del tidstypiske, som etterforskning av svartebørs, tilsyn med pol- og kinokøer, vakt-hold ved tyske anlegg og ettersøking av nordmenn som hadde rømt fra tvungen «arbeidstjeneste».

Et mindretall gikk meget aktivt inn på tyskernes side, av overbevisning eller karrieregrunner, innen Statspolitiet og Grensepolitiet, eller rundt omkring på politikamrene og i lensmannsdistriktene. Men heller ikke disse var en enhetlig gruppe, noen var mer politifolk enn nazister.

En god del andre politifolk utførte ubehagelige oppdrag for tyskerne som en slags tvungen tilpasning slik de selv så det, som de kompenserte for ved å forsinke eller boikotte tyske ordre, så langt det var mulig uten å røpe seg.

Et stort, men ukjent antall kombinerte sin daglige politigjerning på godt og ondt med å yte motstandsbevegelsen aktive tjenester, som å varsle, lekke opplysninger, låne ut biler, eller «fikse» pass og andre viktige papirer.

Et mindretall var aktive motstandsfolk, og utførte farefulle oppdrag av meget stor betydning, blant annet ved å spille overbeviste politinazister for å skaffe seg bedre innsyn.

Flere forlot politiet fordi de skjønnte hva de hadde i vente.

Oppportunistene snudde kappene etter vinden, og samarbeidet med både tyskere og motstandsfolk, for å sikre seg for alle eventualiteter.

Enkelte samarbeidet på områder der de var enige med tyskerne, som ved registrering av kommunistene, mens de var motstandsfolk i andre sammenhenger. Saker som ble åpnet før krigen, ble fulgt opp under krigen også, som om lite eller intet hadde skjedd, jamfør arbeider av Lars Borgerstrud og Per Madsen.

Fra passiv til aktiv motstand

Passivitet kunne være hjelp god nok i dramatiske situasjoner, og akkurat det som skulle til for å redde motstandsfolk fra fengsel og tortur, som når en politimann ikke «la merke til» et avslørende dokument og en bunke motstandsaviser under en ransaking, eller ikke «kjente igjen» de personene han var sendt ut for å arrestere. Det var ikke så lett for de overordnede å påvise at han hadde vært slepphendt med vilje, og deri lå det en sikkerhet. Avventende og pragmatisk passivitet i vanskelige situasjoner var noe de menige i politiet hadde erfaring med fra gamle dager også. Politifolk «forsnakket» seg, eller ringte personer som var i faresonen, og fortalte at de måtte gjøre seg klar og pakke kofferten for å bli hentet om en time eller to. Varsel om hvem som skulle arresteres eller var blitt arrestert og hva vedkommende hadde fortalt under «skjerpet» avhør, gikk det også ut en god del av, fra politifolk som handlet på eget initiativ og ikke tilhørte organiserte motstandsgrupper. «Utlån» av politistempler og politibiler var en annen variant. Slike tjenester skal ha vært forholdsvis utbredt ved de fleste politikamre, i motsetning til organisert motstandsarbeid som gikk over tid og var mye farligere.

Politifolk i Ålesund, Bergen, Stavanger, Kristiansand, Arendal, Sandefjord, Notodden, Fredrikstad, Halden og Oslo og ved en rekke andre kamre og en god del lensmannskontorer, var ganske tungt inne i motstandsarbeidet over lengre perioder. Lensmenn og lensmannsbetjenter tok blant annet jobber som grenseløser. De beste kildene for denne delen av motstandsarbeidet er bøkene til Ragnar Ulstein om flyktningerutene til England og Sverige og motstandsbevegelsens etterretningsvirksomhet.

Tjenestemenn ved politikammeret i Ålesund var blant de første i illegalt arbeid, til tross for en politimester som la seg flat for tyskerne. En av hovedoppgavene var å organisere flyktningerutene til England og Shetland, som for eksempel da en gruppe engelske soldater ble hjulpet etter et hint fra lensmannen i Haramsøy ved at politiet tilsynelatende «arresterte» dem på kaia i Ålesund i april i 1940, og deretter ga dem losji i fyllearesten i påvente av skipsavgang til England. Men først og fremst var det nordmenn som ble sendt av sted, med hjelp av lokale politifolk. Flere av dem fikk betale dyrt for denne innsatsen etter hvert som tyskerne ble bedre på overvåkning og infiltrasjon.

De illegale politigruppene i Bergen var meget aktive i etterretning for motstandsbevegelsen. Noen spionerte under dekke av arbeid i politiet, andre sluttet fordi de ikke ville melde seg inn i NS, og tok seg tyskerjobber og spionerte på tyske militær-anlegg. Politimennene Peter Hopen og Birger Røslund, som var aktive i «Kristian Stein»-gruppen ble pågrepet i oktober 1942. Røslund ble henrettet i Berlin i juli 1942. Hopen rømte, for senere å falle i aktiv kamp som kommandosoldat i Nederland. Organisering av kampgrupper i påvente av alliert invasjon var en annen oppgave.

Folk i Stavangerpolitiet var også tidlig på hugget med spionasje og etterretning, under ledelse av blant annet politikonstabel Kåre Knudsen, høsten 1940. I desember 1941 ble hans kollega Ragnvald Olsson dømt til døden for spionasje. Men andre tok over, som polititolk Ragnar Paulsen som smisket seg til en forfremmelse som politikaptein, og fikk ny uniform og respekt og et enda bedre utgangspunkt for å grave fram opplysninger om tyskerne.

Politibetjent Øyvind Ask i Sandefjord og miljøet rundt ham spionerte på tyskerne i Vestfold, til de ble avslørt i mars 1941. Øyvind Ask, medisinstudent og radiotelegrafist Andreas Bertnes og flere andre unge menn fra Asks omgangskrets ble dømt til døden og henrettet på Akershus.

Politibetjent Henry Aamo i Kristiansand var i en spesiell stilling fordi Kristiansandspolitiet hadde sagt opp sine jobber i desember 1940 i protest mot nazifiseringen. Politimester Rynning Tønnesen var av den gamle skole, men ingen skulle komme der og tukle med politikammeret hans! Da Aamo begynte i Kristiansand i 1942, ble han møtt med forakt fordi han hadde tatt Politiskolen under krigen, men desto bedre for en som spionerte for motstandsbevegelsen og ble etterretningsleder i Vest-Agder.

«Kristian Arne»-gruppen i Halden, hvor politifullmektig Torleif Hoel og politifullmektig Borger With var sentrale, jaktet på tyske agenter, mens politibetjent Haakon Strømsæter i Fredrikstad smuglet flyktninger i plomberte jernbanevogner.

Motstandsfolkene i Oslopolitiet dannet en rekke forskjellige grupper over tid, som jobbet med etterretning, overvåkning, pass- og dokumentforfalskninger, varsling av razziaer, kurertjeneste, flyktningetransport og innbrudd og aksjoner mot angivere som de såkalte «gangstere» tok seg av. Politifullmektig Kai Flod var en av de aktive på etterretning i «Coronna II», sammen med konstabel Karl Nedrum. «Hundregruppa» spesialiserte seg på flyktningetransport, med politioberst Ola Frizner i Politidepartementet som en av sine kontakter, mens «830»-gruppen pleiet illegale kontakter i Statspolitiet, Grensepolitiet, Politiets reisekontor og Førergarden. Den illegale politiledelsen, som la planer for politiets rolle i forbindelse med fredsslutningen, holdt også til i Oslo.

Ved passavdelingen i Aker Politi var Richard Busk en meget viktig mann med hensyn til pass og dokumenter som måtte til for motstandsfolk på farten, på grunn av sin tilgang til nødvendige skjemaer og faksimile av politimesterens segl og signatur. Forfalskning av alt fra pass til rasjoneringskort vokste til en landsomfattende «industri», med politifolk som ledende ekspertise, noe de jo på *en* måte hadde vært på 1930-tallet også.

Dobbeltspill

Politifolkene og lensmenn som meldte seg inn i NS og gjorde seg beryktet som nidkjære nazister for å få et bedre utgangspunkt for sitt samarbeid med motstandsbevegelsen, var en usedvanlig dristig og utsatt gruppe. Forakten fra venner og kolleger var tøff, mentalt og sosialt. Lensmann Harry Bjerkebæk i Berg, som var aktiv i «Pan»-gruppen, var en av dem, men i februar 1944 var det slutt. Bjerkebæk ble innkalt til Gestapo i Halden, og tok sitt eget liv for ikke å røpe noe da han skjønnte hva slags avhør han hadde i vente. Lensmann Sverre Lislegård i Ørje drev et lignende spill som illegalist for motstandsbevegelsen, og var så nidkjær i sitt arbeid at selv tyskerne synes at det ble for mye av det gode.

Statspolitiet, med sin kjerne av erfarne norske politifolk, var et viktig redskap for tyskerne, i egenskap av spesialister på overvåkning, razziaer og skjerpede avhør. Politibetjent Emil Løvstuhagen var motstandsbevegelsens mann i Statspolitiet, inntil han ble avslørt, torturert og sendt til Tyskland i 1943. Som andre i samme situasjon utførte han oppdrag som han foraktet, for å skjule hvem han var:

«Da jeg våren 1942 kom i forbindelse med illegale kretser, var det en selvfølge at jeg ba mine kamerater om hjelp til å skaffe opplysninger. Etter organisasjonens ønske påla jeg dem å spille overbeviste nazister, særlig i tjenesten. De ble således pålagt å ordne sitt medlemskap i NS. Innbyrdes visste de ikke om hverandres arbeid for meg. Da vårt viktigste arbeid bestod i varsling, var praktisk talt alt som foregikk i Statspolitiet og det tyske sikkerhetspoliti av interesse. Samarbeidet ble derfor fordelt slik at vi kunne følge med i det meste som foregikk.»

Gunnar Waaler, som avanserte til medlem av Statspolitiets «Generalstab», drev sitt eget spill med fotografering av viktige arkiver og oppdatering av hva Statspolitiet og tyskerne visste om motstandsbevegelsen.

Politibetjent Svend Svendsen, som gikk inn i NS og flyttet fra Notodden til Oslo etter samråd med motstandsmannen Gunnar Sønsteby, for å være motstandsbevegelsens øre i Statspolitiet, avslutter sitt dobbeltspill med en meget dristig og spektakulær aksjon for å befri to motstandsfolk som satt fengslet i Åkebergveien i Oslo. Fangene visste «for mye», og måtte ut før de ble torturert. Svendsen stilte opp i fengslet som den statspolitimannen han tilsynelatende var, med den nødvendige skriftlige bekrefteelse og de nødvendige stempler for at fangene skulle hentes til avhør i Statspolitiet. Ute i bilen ventet den kommunistiske motstandsmannen Asbjørn Sunde, med erfaring fra den spanske borgerkrig, og skuddklart våpen og foten på gasspedalen.

To av de politifolkene som ble konsultert i forbindelse med denne aksjonen var politifullmektig Asbjørn Bryhn i den illegale politiledelsen og politibetjent Henry

Næss i Oslo. Svendsen hadde ikke noe annet valg enn å flykte til Sverige i 1942 etter å ha avslørt sin identitet i fengselsvaktene. Sunde fortsatte som motstandsleder, sammen med flere politifolk som blant annet deltok i bankran, med og uten politiuniform, for å reise midler til motstandskampen.

Jøder som ble varslet

Den 25. oktober 1942 mottok Sigrid Helliesen Lund et varsel fra en politikontakt om den planlagte arrestasjonen av mannlige, norske jøder. Lund hadde vært aktiv i Nansen-hjelpen på 1930-tallet med å hjelpe jødiske flyktninger, møtte krigen med en bedre moralsk ballast enn de fleste, og var en av de frivillige hjelperne også under krigen. «Det blir stort selskap i kveld,» fortalte politimannen. «Men det er bare de store pakkene vi skal ha.» Det var de mannlige jøder fra 15 års alder og oppover han siktet til. En måned senere fikk hun et nytt varsel, av en ukjent politimann som plutselig banket på døren. «Ja, det skal være fest i kveld igjen. Og det er de små pakkene vi skal hente denne gangen.» Lund var ikke i tvil: «Jeg var med en gang klar over hva det betydde; det gjaldt kvinner og barn.»

Et ukjent antall jøder mottok ulike typer hjelp fra folk innen politiet, som advarsler, hjelp med «sykemeldinger», forsinkelser av transporten for å vinne tid, eller falske papirer som skjulte deres jødiske bakgrunn. Enkelte gikk i forbønn for jøder de kjente, uten at det gjorde noe inntrykk på «jødeekspertene» i Statspolitiet og Gestapo.

En av dem som var med på å organisere transport av jøder til svenskegrensen var politimannen Alf Pettersen, som nylig hadde fått skyven på grunn av sin patriotiske innstilling, og derfor ble ansett som meget pålitelig for slike oppdrag. Under disse transportene hadde han med seg noen bevæpnede politivenner fra Oslo, som hadde som oppgave å skyte i tilfelle transporten ble stanset av Statspoliti eller tyskere. Pettersen hadde begynt i ny jobb innen transport, med tilgang til det som måtte til av biler og papirer. Pettersen kom fra det med livet i behold og rømte til Sverige, i motsetning gartner Rolf Syvertsen, som var en av Pettersens viktigste kontakter i arbeidet med å hjelpe jødene.

Politisjåføren til Jonas Lie

Politisjåføren Henrik Hebo, som ble overført fra Oslopolitiet for å være sjåfør for politiminister Jonas Lie, hadde også bil til disposisjon for å kjøre jøder og andre nordmenn til svenskegrensen. Ingen ringere enn den staselige tjenestebilen til Jonas Lie, faktisk, med vimpel og det hele. Hebo nøt stor tillit og hadde fri adgang til å bruke tjenestebilen på fritiden; ministeren trodde Hebo kjørte romantiske kveldsturer med forloveden.

Statspolitiets grønne uniform, lue med solkors, jakke med distinksjoner, ridestøvler, sort slips og ministerens vimpel; et «cover» av beste merke. Men da det likevel ble reist spørsmål fra Grensepolitiet om hvorfor tjenestebilen til Jonas Lie var så ofte i nærheten av svenskegrensen, hadde den unge Hebo et «svar» på det også. «Jeg besvarte brevet idet jeg takket for henvendelsen og berømmet grensepolitiet for deres årvåkenhet,» og undertegnet med Heil og Sæl og signaturen til generalmajor Egil Y. Oldbjørn som var sjef for det norske ordenspolitiet. «Departementet finner ikke å ville gi hr. grensepolitikapteinen innsides informasjon om departementets disposisjoner av A 92,» svarte han ved andre gangs forespørsel, og undertegnet med signaturen til Jonas Lie og dertil hørende tittel og stempel.

Bare i november–desember 1942 sto Hebo for 30 «turer» til svenskegrensen, med hjelp av et par bekjente politifolk.

«Det ble ekstra mye kjøring med transport av jøder som hadde gjemt seg hos gode nordmenn. Jeg husker spesielt en episode hvor vi hadde avtalt vår kontakt Odd Feudt at en familie skulle møte oss på hjørnet av Prinsens gate og Kirkegata. Jeg sto parkert ved fortauet og så familien komme nedover Prinsens gate. Da de var kommet nesten ned til bilen, gikk jeg ut av den. Ekteparet med sønn forsvant som et lyn. Ikke tenkte jeg først på at det første de så var en mann i naziuniform med solkors i lue. Det tok to timer å oppspore familien, endelig fikk vi dem med oss fra Frogner plass ...»

Og deretter endte det bra for *denne* familien, etter en meget anstrengende tur over svenskegrensen.

Politimestere i sjokk og en kalkulerende Jonas

Fra fredstidens politihverdag med udramatiske ordensoppgaver og straffeforfølgning av kriminelle miljøer som var meget lite voldelige internasjonalt sett, til et hårtatt land med tyske elitetropper og tunge våpen i gatene:

«Det var mange nordmenn, politikerne ikke minst, som var sterkt i villrede og lite på høyde med situasjonen i de dager. Politimestere som ikke visste hva de skulle gjøre og gikk i ring rundt seg selv, var intet unntak.

Politimesteren i Bergen taklet ikke det mentale presset, og oppfordret norske soldater til å legge ned sine våpen på krigens første dag. Demonstrasjoner ville han heller ikke vite noe av. «Etter at Bergens by er besatt av tyske tropper som har erklært at de ikke vil foreta seg noe overfor befolkningen, anmoder jeg denne å forholde seg rolig og fortsette sitt vanlige virke. Sammenstimling må ikke finne sted.»

NS-medlem ble han også, av taktiske hensyn for å unngå utskiftninger i politiet. «Mine herrer, kan det være noen tvil,» spurte han retorisk etter å ha innkalt sine kolleger for å anmode dem om å melde seg inn i NS.

Lars L'Abbé Lund kunne aldri glemme en politimester i Østfold som viste de tyske troppene vei – «med en kanon på slep» – til det hemmelige møtestedet hvor fylkesmann og lokale politikere hadde hastet sammen for å diskutere sine mottrekk.

Sammenlignet med politimestrene i Bergen og Moss ga UP-sjefen Jonas Lie et tilsynelatende resolutt inntrykk til å begynne med. Han nektet å sitte i kuppregjeringen til Quisling, som han ikke kunne fordra personlig, og gjorde etter sigende sitt beste for å slutte seg til de norske styrkene i april 1940, selv om jeg ikke føler meg hundre prosent overbevist om hans motiver i den forbindelse. Det kan ha vært et spill av en person som allerede var tyskernes mann.

Den 30. mai 1940 utnevnte Administrasjonsrådet Lie til politiinspektør i Justisdepartementet for å fungere som et forbindelsesledd med tyskerne, etter forslag fra sistnevnte. Jonas Lie var en stor beundrer av Tyskland fra ungdommen av, full av respekt for tysk politi, politisk reaksjonær, NS-sympatisør og bitter på norske politikere fordi de «la ned» Statspolitiet i 1936. En interessant kilde for tysk etterretning var han også, på slutten av 1930-tallet. Kjent og beundret av mange, om ikke alle. Vi kan nok vente oss en ganske «ubehagelig overraskelse» av denne mannen, bemerket riksadvokat Haakon Sundt da Jonas Lie ble sendt på overvåkningsoppdrag til Finnmark etter utbruddet av krigen mellom Finland og Sovjetsamveldet. Det skulle ikke gå lange tiden før det gikk troll i *de* ordene.

«Passiv lojalitet er ikke nok»

«Veien til gjenopprettelsen av Norges frihet går over Nasjonal Samling,» skrev Lie til politimestrene den 14. desember 1940, etter noen uker som minister i Politidepartementet.

«Passiv lojalitet er ikke nok. Det kreves at politiet med hele sin kraft går inn for den politiske nyordning. Det gamle syn at en politimann skulle være nøytral og ikke stå tilsluttet noe politiske parti, har tapt sin gyldighet i og med at det kun eksisterer et eneste nasjonalt og lovlig parti, og det er det statsbærende.»

I uformelle sammenhenger var Lie om mulig enda mer direkte i å oppfordre politiet til å melde seg inn i NS, men om noen ble truet på livet – som han gjorde senere når hans underordnede unnslo seg ubehagelige «jobber» – er usannsynlig. I den forvirringen som preget politietaten i 1940 var nok ikke det nødvendig heller.

«Vi i politiet har plikt til å lystre de paroler som utgår fra Nasjonal Samlings fører,» tordnet politipresident Bernhard Askvig. «Blir spørsmål om innmeldelse i Nasjonal Samling aktuelt vil arbeidsutvalget tilrå at alle foreningens medlemmer melder seg inn,» uttalte arbeidsutvalget i Norsk Politiforbud i et uventet rundskriv til medlemmene.

NS-medlemskap; et mål for etatens underordning?

Innmeldelsene var en propagandaseier for NS, selv om det ble med papirmedlemskapet for de fleste. Politifolk som nektet å melde seg inn og sluttet i politiet, så det på samme måten; de satte en grense der.

Hvor godt mål NS-medlemskapet var for politiets underordning i forhold til tyskerne er likevel åpent for diskusjon. Motivene var mange og stort sett vikarierende, oppriktige politinazister var et mindretall. En god del meldte seg ut igjen, da det gikk om for dem at de var blitt manipulert av sine politimestere.

Et tveegget sverd var det også, dette kravet om NS-medlemskap, og like overspent som den merkelige «lojalitets»-erklæringen som Oslo politiet ble truet til å skrive under den 16. august 1943, like etter henrettelsen av politifullmektig Gunnar Eilifsen, som ble dømt til døden for ordrenekt. «Den som ikke skriver under skal bli henrettet,» truet Jonas Lie, som det ikke var rare politimannen igjen av på det tidspunktet.

Tyske politispecialister burde ha vært de første til å vite at NS-medlemskap og lojalitetserklæringer var en meget nyttig «brunvask» for motstandsfolk som trengte et «cover». Og hvor bindende var egentlig en slik innmeldelse eller erklæring på et stykke papir, for fritt å sitere Adolf Hitler, som kurtiserte med at avtaler var til for å brytes? Tyskerne var interessert i at politiet skulle fronte for dem i det daglige ved å trekke veksler på sin norske profil, men hva da hvis etaten ble oppfattet som overløper og NS-lakeier av folk flest?

Selv Statspolitiet hadde sin tvil. Høsten 1942 fikk en førstebetjent i oppdrag av statspoliti-inspektør Knut Rød å evaluere betjentene i Oslo-avdelingen.

Reidar er «meget god partimann og dertil ... medlem av Germanske SS Norge,» het det i rapporten. «Han er en meget pålitelig mann med den rette NS-ånd, men virker litt treg og mindre interessert som etterforsker,» var konklusjonen for Sverres vedkommende. Førstebetjenten gjorde sitt beste, med en rekke lignende formuleringer, men fant likevel å måtte konkludere med at: «Den politiske innstilling – aktivitet som partimedlem – har vist seg meget vanskelig å bedømme for hver enkelt.»

Hva politifolk og (andre nordmenn) faktisk gjorde er mer interessant, hvis vi først skal sette lupen på den samarbeidsvillige fløyen. Cirka 600 innmeldte fulgte politi-

kompaniene til Østfronten for eksempel, med en middelaldrende Jonas Lie i spissen. «Det er Norges fremtid som avgjøres på Østfronten, og det er aldri nordmenns skikk å la andre kjempe for seg,» erklærte Jonas. «Det er æreløst å sitte hjemme og stole på andres innsats.»

Politifolk som gjorde mer enn det tyskerne forventet, som under jødeaksjonene og kommunistregistreringen, er et annet mål på en ganske frivillig tilpasning til «den nye tid».

En god del næringsdrivende gjorde også mer enn «de var nødt til», på eget initiativ til og med, for å posisjonere seg i de nye markedene. Men NS-medlemmer var de ikke.

Fra førsteoppbud til Statspoliti

«Departementet går ut fra at politimestrene allerede har utarbeidet plan for politiets organisasjon under uroligheter eller lignende forhold som krever full beredskap,» innledet Jonas Lie et skriv til politimestrene den 10. desember 1940. Som nestleder i Statspolitiet i årene 1932–1936 og senere UP-sjef, var politiske «uroligheter» et politianliggende som opptok ham på det sterkeste, og nå hadde han sjansen til å bygge opp igjen den «beredskapen» som han mente AP hadde bygget ned.

Et mindretall av mestrene tok ikke rundskrivet på alvor, men flertallet svarte som forventet. De gamle var eldst, som alltid. Politikamrene med kamperfaringer fra demonstrasjoner og arbeidskonflikter i mellomkrigstiden visste på en prikk hva det var som ble forventet av dem, og utmerket seg med avanserte alarmsystemer og varslingsplaner, alternativ sambandstjeneste, verneutstyr, hemmelige våpenlagre, skyteøvelser, kamptrening og førstehjelpstjeneste.

Politimester Olav Klavsund i Stavanger, som var landets ledende teoretiker på såkalt massetjeneste i mellomkrigstiden, mente å ha situasjonen under kontroll med sin kommando over 160 underordnede. Det eneste han hadde for lite av var maskingeværer; åtte til kunne gjøre nytten, og de måtte vel departementet kunne sende ham?

Deler av det ordinære politiet fikk en rekke oppdrag i årene som fulgte, som slet tungt på lokale ressurser: Utrykninger under demonstrasjoner og folkeansamlinger. Tilsyn med NS-stevner og marsjerende Hird. Vakt hold ved tyske militære anlegg og forlegninger. Arrestasjoner av jøder, lærere, studenter og offiserer. Tilsyn med arresterte kolleger. Letaksjoner etter flyslipp, motstandsfolk og flyktninger på vei mot svenskegrensen.

De «tyngste» jobbene gikk videre eller direkte til Statspolitiet, det var derfor de var til, under krigen, som på 1930-tallet, men de var ikke alltid så vanntette disse skot-

tene mellom Statspolitiet og det øvrige politi, selv om det var mange som hatet betjentene i Statspolitiet, eller var glade for at de tok skittjobbene.

Selv innen Statspolitiet var det fløyer. NS-medlemmer ble holdt på avstand av kolleger som ikke hadde meldt seg inn. Strategene holdt igjen overfør bøllene, og advarte mot vilkårlig henrettelser for å hevne kolleger som var blitt likvidert av motstandsbevegelsen.

Men de brutale i Statspolitiet var «virkelig brutale», skriver Arnt Erik Selliaass; som avhørsledere, torturister, angivere og drapsmenn.

Politifullmektig Gunnar Eilifsen ble henrettet av folk fra Statspolitiet i august 1943, de vilkårlige valgte som ble henrettet som hevn for likvidasjonen av statspolitisjef K.A. Martinsen i februar 1945, likeledes. Et par av de yngre skal ha vegret seg, i motsetning til justisminister Sverre Riisnæs som «overrasket» alle ved å stille som frivillig med egen pistol, da Martinsen skulle «hevnes» på Akershus festning. «Jeg bestemte med for å være tilstede ved eksekveringen,» fortalte han retten etter krigen. «Jeg hadde tidligere av generalmajor Marthinsen flere ganger hørt at det etter hans mening var feigt og uverdigg å unndra seg det aller tyngste og overlate dette bare til underordnede, til de 'små, offervillige, trofaste kjempere'.»

Politiske beslag og overvåkning

Da Josef Terboven forbød de politiske partiene den 25. september 1940, ble lokale kamre beordret til å beslaglegge medlemsbøker og protokoller. For Bergenspolitiet, som var blitt vist så stor velvilje av det borgerlige bystyreflertallet i mellomkrigstiden, kan ikke det ha vært noen hyggelig oppgave. Tjenestemennene vegret seg, men kriminalsjefen insisterte. «Det ville være det enkleste for dem det gikk utover,» om bergensere ordnet opp seg imellom, mente han. «Gjenstandene ble hentet og levert i rett tid til sikkerhetspolitiet,» skriver Sverre Rødder i sin bok om Bergenspolitiet under krigen.

«Disiplin, verdighet og ro er enhvers plikt,» formante kommunistavisen Arbeideren den 15. april 1940. «Derfor er alle sabotasjehandlinger og alt ødeleggelsesverk til største skade ikke bare for besetlestroppene, men for arbeiderklassen og folket også.» Det var ikke-angrepsavtalen mellom Hitler og Stalin som var bakgrunnen for denne avislederen, men de norske kommunistene ble nå angrepet likevel, allerede i august samme år, i en storstilet norsk-tysk politirazzia. I Oslo ble razziaen utført av tysk sikkerhetspoliti og 31 mann fra byens ordenspoliti og 32 fra kriminalpolitiet.

Aksjonen var meget vellykket med beslag av arkiver, møtereferater og korrespondanse. Abonnementsarkivet til Arbeideren var svært så tilgjengelig med nærmere 3000

navn, medlemskartotekene i Oslo, Akershus, Telemark, Vestfold og Hedmark likeledes. De tyske politilederne berømmet norske kolleger etter denne razziaen.

Den 24. september 1940 fulgte Jonas Lie opp suksessen med å beordre samtlige politikamre til å kartlegge kommunister og personer med «kommunistiske sympatier», i sine respektive distrikt. Dette var også noe Jonas Lie hadde greie på, etter å ha registrert kommunister på slutten av 1930-tallet, men det arkivet var kommet på avveier, og sannsynligvis overtatt av tyskere som ville bruke det på sin måte.

Enkelte kamre oppga langt færre kommunistnavn enn de kjente til, men stort sett ble den nye kommunistregistreringen utført etter planen, med den forskjell fra førkrigsregistreringen at flere av kriminalbetjentene opererte med en kommunist «definisjon» som nok var i videste laget. Eller hva skal man si når også Bergens Tidende, Varden, Adresseavisen og Sandefjords Blad var å finne på disse listene, i tillegg til den håndfull som var igjen av kommunistaviser fra partiets storhetstid på 1920-tallet?

Jødene og «fløyelshansken»

Historien om norske politifolk som stilte sin lokale kompetanse til disposisjon for tyskerne, og registrerte og arresterte jøder, for til slutt å kjøre dem ned til havnen i Oslo, hvor tyskerne overtok, er en side ved krigshistorien som det var tyst om i mange år etter krigen. Lars L' Abbé Lund nevner det overhode ikke i sine kjente artikkel fra 1948.

Norske politiledere som hadde vært tungt inne i de såkalte jødeaksjonene slapp til tale på dette punktet, andre ble frikjent fordi retten mente at de ikke hadde hatt noe valg og egentlig mislikte disse aksjonene. Tyskerne ville ha fått tak i jødene i alle fall, het det seg også. Politifolk som hadde sikret seg ved å tjene begge sider ble belønnet ved at de onde gjerninger ble veiet mot de gode.

Disse politifolkene var fløyelshanske for den tyske jernneven. Etter krigen forsvarte de seg med at de hadde vært humane og korrekte da de pågrep jødene.

Ingen av dem ser ut til å ha villet forstå at det var nettopp den rolige, velkjente, norske fremtoningen som gjorde dem verdifulle for de tyske «jødeekspertene». Tyskerne ville at pågripelsene og transporten ned til havnen skulle foregå på en diskret måte for å unngå forsinkelser og unødvendig oppmerksomhet. Brutalitet i den sammenhengen tjente ingen hensikt. «Den endelige løsningen» i Polen og Tyskland var det andre som skulle ta seg av.

Forberedelser til den siste reise

I mai 1940 mottok politiet en anmodning fra det tyske Sikkerhetspolitiet om beslag av radioapparater i jødisk eie. «Henstillingen ble straks etterkommet,» het det i den

tyske rapporten om samarbeidet med de ansvarlige i Oslopolitiet, som ajourførte de ufullstendige, tyske listene i samarbeid med folk i Telegrafverket, etterfulgt av en beskjed til NTB om at «presseomtale av denne forholdsregel ønskes hindret.»

Administrasjonsrådet likte dårlig at politiet hadde lagt seg flat for tyskerne og innkalte politimester Welhaven, som forsvarte seg med at politiet ikke hadde noen adgang til «å sette seg mot et slikt pålegg», og at man ville komme lenger med «å prøve å overbevise tyskerne» om at det ikke var noen grunn til å behandle jødene på en slik måte.

I oktober 1941 ble det sendt ut en instruks til fylkesmennene om registrering av jødisk eiendom fra justisminister Sverre Riisnæs. «Mulige undersøkelser bes i tilfelle foretatt så diskret som mulig.» Instruksjonen gikk videre til sorenskriverne, byskriverne og lensmennene, hvorav flertallet svarte som forventet, og andre etter en purring eller to. Enkelte lensmenn tok med personer de *trodde* kunne være jøder. «Man vet ikke sikkert om nevnte person er av jødisk herkomst, men det sies.» I januar 1942 sendte Politidepartementet en instruks til politidistriktene og lensmannskontorene, med ordre om stempling av passene til jødene. «Stemplingen er gratis. Stempel med 'J' følger vedlagt.» Det var ordinære polititjenestemenn og lensmenn som utførte denne oppgaven også.

I februar samme år mottok politimestrene ordre om en landsomfattende og meget detaljert kartlegging av jøder i Norge. «Selv om det ikke finnes jøder i distriktet skal melding sendes,» presiserte Justisdepartementet, i et subilt forsøk på å dele det moralske ansvaret på samtlige politidistrikter. Underskriftene levner ingen tvil om at det var det ordinære politi og lensmannsetaten som sto for intervjuene. Enkelte var svært nidkjære og gikk på ekstra «hjemmebesøk» for å sikre seg navnene på *alle* de jødiske barna. For dem med antisemittisk ballast fra flyktning- og innvandrerkontrollen på 1930-tallet falt nok ikke det så vanskelig. Mange «fulgte ordre» og tenkte lite på disse intervjuene i ettertid, i motsetning til kolleger som opplevde intervjurollen som meget ubehagelig, men fulgte med på ferden fordi de hadde valgt å fortsette i etaten.

Jødene ut av Norge

Den 24. oktober 1942 kom ordren fra Statspolitiet om å arresterte mannlig jøder eldre enn 15 år. «Formuen beslaglegges. Oppmerksomheten henledes på verdipapirer, smykker og kontanter, og herefter må det ransakes. Bankkonti sperres og bankbokser sperres.»

I Oslo ble jødene arrestert av blandede enheter av Statspoliti, Kriminalpoliti og Germanske SS, i grålysningen den 26. oktober 1942, mens lokalpoliti og lensmennene gjorde jobben i andre distrikter, med Statspolitiet som pådriver når de lokale

vegret seg. «No gjør vi det av med jødene, og det ettertrykkelig,» skrev Sverre Risnæs til Jonas Lie, i et brev som kom fra hjertet.

«Jeg har ordre om å arrestere deg,» innledet en lokal tjenestemann da han banket på døren til en jøde i Lillehammer. «Ja, vi kan ikke annet enn å følge ordre, ser du.» En jødisk kvinne i Skien som kom seg unna i tide ble etterlyst av en av byens politibetjenter. «Da hun muligens søker tilflukt hos venner eller kjente i Tønsberg, bes hun nøye undersøkt og pågrepet.»

Etter arrestasjonene fulgte ransaking og beslag. «De registrerte sakene vart pakka i ei pappeske og forseгла med lensmannens segl,» ble det meddelt fra en lensmannskontor på Vestlandet. En annen lensmann flyttet inn i leiligheten etter en jødisk kjøpmann, «av hensyn til den prekære husnød,» som det het i en frimodig rapport.

«Politiet har ennå et renommé å forsvare, derfor skal dere opptre korrekt, og gi fangene rimelig tid til å kle seg, spise godt og ta med de klær de trenger,» formante Statspolitiinspektør Knut Rød i sin parole til mannskapene fra Statspolitiet og Oslopolitiet den 26. november 1942. Deretter beordret han dem av sted for å hente jøder som allerede var arrestert, samt pågripe jødiske kvinner og barn, for å kjøre dem til havna i Oslo, hvorfra «Donau» la ut på den siste reise med 532 jøder, menn og kvinner, gamle som barn.

«Jeg er personlig en absolutt motstander av vold og brutalitet,» forsikret Rød etter krigen, og ble trodd av legdommerne på det.

«Catch 22»?

Tyskerne hadde ikke samme hastverket som ideologene i Nasjonal Samling med å nazifisere politiet. Det viktigste for tyskerne var den *reelle* kontrollen med en så viktig etat, og i den sammenheng lå de ikke på latsiden. Jernneven satt ikke så langt inne den heller. Politifolk som var aktive i motstandsbevegelsen ble torturert og henrettet. I 1943 ble cirka 270 norske politimenn internert i Stutthof i Polen, som «upålitelige» og uskikket for videre polititjeneste.

Men så lenge ordre ble fulgt, så tyskerne seg bedre tjent med at det norske politiet fremsto som det gode og gamle, og tilsynelatende selvstendig. Kontrollen med det norske samfunnet ville gå smidigere for seg på den måten, mente de tyske strategene. Det var viktig for dem å få «hjulene i gang igjen», og da var ikke Hirden og ufaglærte politinazister noe alternativ. Gestapo ville ha hatt et mye dårligere utgangspunkt, uten språkkunnskaper og lokal innsikt og fåtallige som de var, uten den norsk bistanden.

Eksilpolitikterne og Hjemmefronten ga politiet beskjed om at norske interesser var best tjent med at de forble på post, om enn i vendinger som var så generelle at de ikke

kan ha vært til særlig nytte i konkrete og vanskelige situasjoner. Samarbeidet med patrioter i politiet var av avgjørende betydning for motstandsbevegelsen, spionasje uten dobbeltspill og kontakter med personer som tilsynelatende arbeidet for okkupasjonen var langt fra det samme. Behovet for et norsk politi som kunne fungere som en buffer mellom okkupasjonen og sivilbefolkningen i det daglige var et annet argument. Frykten for Hirden var reell, ikke minst i politiet selv. Politifolk med NS-medlemskap valgte side med sine politikolleger i konfrontasjoner mellom hird og politi. Behovet for et intakt og pålitelig politi som kunne ta over i frigjøringsdagene var et tredje hensyn.

Tyskerne og motstandsbevegelsen ville på en måte det samme; at det norske politiet skulle forbli på post, men av ulike grunner. Dette «kompromisset» hadde sin pris, og hvem skulle betale den? Spørsmålet er reist om det var noen vei utenom dersom motstandsbevegelsen skulle nå sine mål. Et annet synspunkt er: Vi vet ikke hvordan det ville ha gått hvis politiet hadde fulgt en annen strategi, i og med at det aldri ble forsøkt.

Det er verken mulig eller ønskelig gi et allment svar på dette spørsmålet, like lite som det er grunnlag for å snakke om politiet i sin alminnelighet, for enten å frikjenne eller dømme etaten som helhet.

Kontaktene i politiet var til den største nytte i kartleggingen av tyskeres militære disposisjoner for eksempel, og helt avgjørende for å få vite hva de avhørte hadde røpet under tortur. Men når det gjelder jødeaksjonene kommer den norske politiinnsatsen i et helt annet lys, moralsk som faktisk. De mange som hjalp tyskerne vaskes ikke hvite av det ukjente mindretall som varslet jødene. Og de meget få som muligens gjorde begge deler; varslet på forhånd og stilte opp for tyskerne både før og etter arrestasjonene? «Vi ville ha blitt skutt hvis vi ikke hadde fulgt ordre,» skal noen ha hevdet i ettertid, som om de aldri hadde hørt om norske flyktninger i Sverige og hvordan også de kunne ha kommet seg dit.

Spørsmål om arv, men hvilken?

De ulike veivalgene under krigen lar seg ikke forstå dersom vi (bare) ser politiet som en enhetlig, autoritær og tyskvennlig etat, med underordnede som var drillet til å følge ordre og aldri interesserte seg for politikk. Disse trekkene fantes så avgjort, en god del politifolk handlet da også som forventet ut fra en slik modell. Sverre Rødder, som selv var politimann og sønn av en politimann, og forfatter av innsiktsfulle bøker om politiet under krigen, legger også en viss vekt på denne «ordre er ordre» – tradisjonen. «I større grad enn politiembetsmennene var de vant til å følge en overordnet ordre.» Nils

Johan Ringdal diskuterer den demokratiske og publikumsorienterte tradisjonen i det norske politiet også, men legger størst vekt på at politiet var vant med å adlyde og på en måte var forutbestemt til å gjøre knefall for okkupasjonen. «Hovedmønsteret synes å være at alle sentrale drivkrefter strebet i retning av konformitet og tilpasning til den nye tid. Politiet er tradisjonelt en etat som er lite protestdisponert, men er vant til å motta ordre og følge dem.» Da Jonas Lie, Bernhard Askvig og kjernen i den gamle kjernen i Statspolitiet fra 1932 gjorde politinazister av seg, var ikke det så uventet heller, som jeg selv har påpekt, med den arven *de* dro med seg inn i krigen.

På den ene side altså: Egenrådige politimestre. Ordre og underordning på lavere nivåer. Enkle fiendebilder. Statspoliti mot streikende arbeidere. Antisemittisme i fremmedkontrollen. Drømmen om Tyskland. Enighet innad når politiet ble kritisert av utenforstående. Men det var andre sider ved politiet også: Liberale embetsmenn som var ryddige i forhold til sine tjenestemenn, og innrettet seg etter de konstitusjonelle rammebetingelsene. Politifolk som sympatiserte med fagbevegelsen og var medlemmer av LO. Pragmatiske etterforskere som oppfattet politiarbeid som det muligens beste av muligheter. Ordenspoliti som ordnet opp i minnelighet og tok selvstendige, skjønnsmessige avgjørelser. Serviceoppgaver og nærkontakt med publikum.

Politiet har alltid vært i strid med seg selv, på grunn av ulike og motstridende oppgaver, og uenighet om hvordan sakene skulle prioriteres og løses. Politifolk har kunnet være enige sånn i teorien om hva som var politiets egentlige oppgaver, men svært uenige når det var snakk om praktisk politiarbeid. Politifolk har likt og mislikt hverandre, samarbeidet og lagt intriger, i denne yrkesgruppen som i alle andre. Tjenestemenn har stått mot embetsmenn, konstabler mot betjenter, lensmenn mot bypoliti, og Statspoliti mot alle andre. Uenighet og fraksjoner i fred, som i krig – om enn i en meget ekstraordinær situasjon under krigen med et voldsomt press og uforenelige forventinger. Men som man kunne ha forventet likevel, på sett og vis.

De heroiske få?

Det var så få aktive motstandsfolk av den heroiske typen innen politiet at disse ikke kan legges til grunn for en vurdering av etaten som helhet, skriver Ringdal, deres innsats sier mer om dem som personer enn om politiet.

Jeg er både enig og uenig. Enig fordi det dreide seg om et mindretall, hvor stort eller lite vet vi ikke, men iallfall en minoritet, og uenig fordi jeg er mer opptatt av de ulike trendene i politiet enn en formel for etaten som sådan. Mindretallet representerte også en tradisjon, og norsk politi på sitt beste, slik jeg ser det.

Personlige egenskaper og skjønnsmessige vurderinger og valg, har alltid spilt en rolle i politiets arbeid, og må selvsagt tas i betraktning hvis vi vil forstå hvorfor politifolk reagerer så forskjellig på samme type utfordring.

At det er et mindretall som skiller seg ut ved sitt moralske mot og tar de tyngste belastningene er kjent fra mange kriger og krisesituasjoner. Det samme gjaldt befolkningen sett under ett og de fleste (om ikke alle) yrkesgrupper som måtte forholde seg til tyskerne. Det var langt mellom heltene, og mange som tilpasset seg eller forholdt seg passive, på grunn av frykt eller bekvemmelighet.

Borgerlige aviser og journalister, som iallfall hadde en lang tradisjon og uttalt parole for å innta et kritisk forhold til statlige autoriteter er ett eksempel. Men det var ikke noe særlig å si på tilpasningsevnen der i gården heller, som påvist av Guri Hjeltnes. Den tyske sensuren fikk det som den ville med sine forbud og påbud, og en daglig blanding av propaganda og «upolitisk» nyhetsstoff, med layout og journalistiske grep som leserne var fortrolige med fra gammelt av. Eierne hadde de ansattes arbeidsplasser og lesernes behov for «nøytrale» nyhetsmeldinger å ta hensyn til, og behovet for intakte aviser når krigen tok slutt, likeledes. Avisene var bedrifter også, som resten av næringslivet, med behov for inntjening og overskudd, hevdet de ansvarlige etter krigen.

Men det var altså et mindretall som tenkte annerledes, innen pressen som i politiet, og levde opp til det beste i sine respektive tradisjoner og valgte selvstendig deretter.

Per Ole Johansen

Litteratur

- Borgersrud, Lars: *Nødvendig innsats. Sabotørene som skapte den aktive motstanden*. Universitetsforlaget, Oslo 1997.
- Hjeltnes, Guri: *Avisoppjøret etter 1945*. Aschehoug, Oslo 1990.
- Johansen, Per Ole: *Oss selv nærmest, Norge og jødene. 1918-1942*. Gyldendal, Oslo 1984.
- Johansen, Per Ole: *Samfunnets pansrede næve. Statspoliti og overvåking 1918-1941*. Gyldendal, Oslo 1989.
- Johansen, Per Ole: *Politiet har fortsatt et renommé å ivareta. Arrestasjonene og deportasjonen av norske jøder høsten 1942*. Festskrift i anledning Victor Linds 60 årsdag, Oslo 2000.

- L'Abbé Lund: «Politiet over og under krigen.» I.S. Steen (ed.) *Norges Krig*, Oslo 1948.
- Madsen, Per: *Nøytralitet og ettergivnenhet*. Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie, nr. 2, 1982.
- Reiner, Robert: *The Politics of the Police*. Oxford University Press, 2001.
- Ringdal, Nils Johan: *Mellom barken og veden. Politiet under okkupasjonen*. Aschehoug, Oslo 1987.
- Rødder, Sverre: *Bergen politi under okkupasjonen*. A.S. John Grieg, Bergen 1974.
- Rødder, Sverre: *Min troskap er min ære. Om politiminister Jonas Lie*. Aschehoug, Oslo 1990.
- Selliaass, Arnt Erik: «Stapo 1941-45. Norsk politi i tysk tjeneste.» I *Krig og Moral*, Hannu Takala og Henrik Tham (red.), Universitetsforlaget, Oslo 1987.
- Sverri, Knut: «Landssvikoppjørets merkeligste rettssak» i *Lov og rett*. Festskrift til Johs Andenæs på 70 årsdagen. 7. september 1982. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Ulstein, Ragnar: *Englandsfarten. 1 Alarm i Ålesund*. Det norske Samlaget, Oslo 1979.
- Ulstein, Ragnar: *Englandsfarten. 2 Søkelys mot Bergen*. Det norske Samlaget, Oslo 1979.
- Ulstein, Ragnar: *Svensketrafikken I. Flyktninger til Sverige 1940-43*. Det norske Samlaget, Oslo 1974.
- Ulstein, Ragnar: *Svensketrafikken II. Flyktninger til Sverige 1943-45*. Samlaget Oslo 1975.
- Ulstein, Ragnar: *Svensketrafikken III. Flyktninger fra Trøndelag og Nord Norge til Sverige 1940-45*. Det norske Samlaget, Oslo 1977.
- Ulstein, Ragnar: *Etterretningstjenesten i Norge 1940-35. Bind 1: Amatørens tid*. Cappelen, Oslo 1989.
- Ulstein, Ragnar: *Etterretningstjenesten i Norge 1940-45. Bind II: Harde år*. Cappelen, Oslo 1990.
- Ulstein, Ragnar: *Etterretningstjenesten i Norge 1940-45. Bind III: Nettet strammes*. Cappelen, Oslo 1992.
- Ulstein, Ragnar: *Jødar på flukt*. Det norske Samlaget, Oslo 1995.